

דף שבועי

פרשת ויחי, תשפ"ד, מספר 1550

יוסף – האב הרביעי

מיכאל קנובסקי

בפרשתנו מעלה שיש דגש על אב נוסף ובניו; יוסף עם אפרים ומנשה. לפני שיעקב מכנס את בניו כדי להיפרד מהם, הוא קורא ליוסף ולשני בניו ומברך את שניהם יחד בשתי ברכות: "הַמְלֵאךְ הַגָּאֵל אֶתִּי מִכָּל רָע..." (בר' מח:טז) וגם "בְּךָ יִבְרַךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יִשְׁמַךְ אֱ-לֹהִים כְּאֶפְרַיִם וְכַמְנַשֶּׁה" (שם:כ). לפי פשוטו של מקרא, כוונת הפסוק "בְּךָ יִבְרַךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר" היא, שאדם מישראל, משבט כלשהו, שרוצה לברך את בניו, ישתמש בברכה שבה בירך יעקב את אפרים ומנשה. כביכול, הברכה שנמסרה לאבות, "ונברכו בך", עוברת לדור הבא – לאפרים ומנשה. ואכן, יעקב מעלה את המעמד של אפרים ומנשה מבתי אב לשבטים בישראל, ואולי ניתן להסיק מכך שהמעמד של יוסף אף הוא משתדרג ממעמד של שבט למעמד של אחד מאבות האומה. בנוסף, ניתן היה לחתום את ספר בראשית בפסוק "וַיֵּשֶׁב יוֹסֵף מִצְרַיִם הוּא וְאָחָיו וְכָל הָעֲלִים אִתּוֹ לְקַבֵּר אֶת אָבִיו אַחֲרֵי קִבְרוֹ אֶת אָבִיו" (בר' נ:יד), ואולי להוסיף עוד כמה מילים כמו "ויפרו וירבו שם מאוד". אבל ספר בראשית אינו מסתיים בכך. סוף פרשתנו מתרכז כולו ביוסף; הבטחה חוזרת של יוסף לכלכל את אחיו, ציון שושלת בית יוסף, צוואת יוסף לאחיו, ומותו וקבורתו (הזמנית) של יוסף. אומנם, אירועים אלו אינם מסופרים בהרחבה כמו אצל יעקב, אבל אין אף שבט אחר שזוכה ליחס דומה במקרא. מדוע טרחה התורה להוסיף נדבך נוסף לשלושת האבות, ומה ניתן ללמוד מיוסף ומבניו שלא יכולנו ללמוד משלושת האבות?

מעשי האבות ואישיותם הם בהחלט סימן לבנים. הקב"ה מעיד על אברהם: "כִּי יִדְעִיתִי לְמַעַן אֲשֶׁר יִצְוֶה אֶת בְּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דְרָכַי ה' לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט לְמַעַן הָבִיא ה' עַל אֲבֹתָהֶם אֶת אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלָיו" (בר' יח:ט). אברהם פעל נגד הזרם להראות לכל העולם את דרך ה'. גם כל גויי הארץ ראו בו "נשיא א-לוהים". גדולתו של אברהם אבינו מתבטאת בסלילת דרך חדשה, על אף הקשיים התרבותיים ועל אף שהבטחות א-לוהים על הזרע והארץ איחרו לבוא.

רוב ספר בראשית מתרכז בהתהוותו של העם הנבחר, עם ישראל. בפרשת לך לך, אברהם אבינו עולה ארצה ובסוף פרשתנו נקבר יעקב אבינו. רש"י מסביר בתחילת פרשת וישב (בר' לז:א):

אחר שכתב לך ישובי עשו ותולדותיו בדרך קצרה... פירש לך ישובי יעקב ותולדותיו בדרך ארוכה, כל גלגולי סבתם לפי שהם חשובים לפני המקום להאריך בהם... וכן בעשרה דורות שמנח ועד אברהם קצר בהם ומשהגיע אצל אברהם האריך בו.

רש"י סובר שהתורה מאריכה כשיש צורך, כמו בסיפורי האבות, משום חשיבותם לפני המקום.

בתחילת פרשת לך לך, הרמב"ן קובע כלל בקשר לסיפורי האבות (בר' יב:ו):

אומר לך כלל תבין אותו בכל הפרשיות הבאות בעניין אברהם יצחק ויעקב, והוא עניין גדול, הזכירוהו רבותינו בדרך קצרה, ואמרו (תנחומא לך לך): "כל מה שאירע לאבות סימן לבנים", ולכן יאריכו הכתובים בספור המסעות וחפירת הבארות ושאר המקרים. ויחשוב החושב בהם כאלו הם דברים מיותרים אין בהם תועלת, וכולם באים ללמד על העתיד, כי כאשר יבוא המקרה לנביא משלושת האבות יתבונן ממנו הדבר הנגזר לבא לזרעו.

הרמב"ן מביא דוגמה מוחשית לכך בפירושו לפסוק: "וַיֵּאמֶר אַבְרָם אֶל שְׂרֵי הַנֶּה שְׁפָחֶתְךָ בְּיַדְךָ עֲשֵׂי לָהּ הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ וְתַעֲנֶנָּה שְׂרֵי וְתִבְרַח מִפְּנֵיהָ" (בר' טז:ו). שם הוא כותב:

חטאה אמנו בעיניו הזה וגם אברהם בהניחו לעשות כן ושמע ה' אל עניה ונתן לה בן שהיא פרא אדם לענות זרע אברהם ושרה בכל מיני העינוי.

סיפורי האבות כוללים, כמובן, גם את בני האבות: אברהם עם ישמעאל ויצחק, יצחק עם עשיו ויעקב, ויעקב עם שנים עשר השבטים. אבל עיון מדוקדק

* ד"ר מיכאל קנובסקי עורך מדעי ובוגר הכולל והמחלקה לביולוגיה באוניברסיטת בר-אילן.

יְלֵדָה לֹא אֶסְנֶת בֵּת פּוֹטִי פָּרַע פֶּהֶן אֹן" (בר' מא:ג). יש כאן לשון כפולה: וּלְיוֹסֵף יוֹלַד... אשר ילדה לו... אותה צורת כתיבה ייחודית נמצאת גם בסוף פרשת ויגש: "וַיִּוָּלַד לְיוֹסֵף בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר יְלֵדָה לֹא אֶסְנֶת בֵּת פּוֹטִי פָּרַע פֶּהֶן אֵן אֶת מְנַשֶּׁה וְאֶת אֶפְרַיִם" (בר' מו:כ). הרב שמשון רפאל הירש מסביר בפירושו לתורה, שקרובה הייתה הסכנה שהבנים שאותם תלד אסנת לא באמת ייוולדו ליוסף, כי לא יגדלו לאורה של תורת האבות, אלא תחת השפעת תרבות מצרים. יוסף בתור ה"יהודי" היחיד במצרים היה צריך לחנך לבד את ילדיו וכן לחנך מחדש את אשתו כדי שילדיהם יהיו חלק מעם ישראל. זאת כמובן בנוסף לניהול השוטף של האימפריה המצרית. יוסף המשיך לחנך את צאצאיו, כמו שכתוב בפרשתנו: "וַיֵּרָא יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם בְּנֵי שְׁלֹשִׁים גַּם בְּנֵי מְכִיר בֶּן מְנַשֶּׁה יְלָדוֹ עַל בְּרַכְיִי יוֹסֵף" (בר' נ:כג), ורש"י מפרש: "כתרגומו, גדלן בין ברכיו". יוסף נתן לכל אחד מנכדיו וניניו תשומת לב אישית וחינם בדרך הנכונה כמו שעשה לילדיו.

אין פלא אפוא, שמנשה ואפרים הם האחים היחידים בספר בראשית שמסתדרים אחד עם השני. יעקב הופתע לראות את יוסף חי והופתע עוד יותר לראות שיוסף ובניו אינם מצריים, אלא חלק אינטגרלי של משפחת יעקב מבחינה רוחנית. אין פלא אפוא שיעקב שינה את מעמדם של אפרים ומנשה להיות חלק משבטי י-ה, ואין פלא שהכתוב מתייחס ליוסף כמעין אב האומה הרביעי ומסיים איתו את ספר בראשית. יעקב ויוסף הם אלה שמשאירים צוואה לעתיד האומה, ושניהם מלמדים אותנו שיעור חשוב כיצד מיעוט קטן יכול לשמור על זהותו, הן בסביבה עוינת והן בסביבה אוהדת, ששם סכנת ההתבוללות גדולה עוד יותר.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

ליצחק היה תפקיד אחר; להמשיך את דרך אביו באמונת ה'. תפקידו לא היה לסלול דרך אלא להתמיד בה. הוא חפר את הבארות אותם חפר אברהם אביו אבל גם העמיק אותם. בעת הרעב, כשהצטווה להישאר בארץ, נתן אמונו בה' וזרע, למרות שאותה שנה הייתה שחונה. כשכר, לא רק שלא ניזוק, אלא זכה ביבול של מאה שערים. יצחק הוא החולייה השנייה החשובה בשרשרת האבות.

יעקב, החולייה השלישית, התנסה בניסיון אחר לגמרי. אומנם כאביו וכסבו הוא התחתן עם משפחת נחור אבי אברהם, אבל בשונה מאברהם ומיצחק, גדלו ילדיו בסביבה משפחתית עוינת. אברהם עזב את משפחתו לפני שנולדו לו בנים, ויצחק הביא את רבקה אל אוהל שרה אימו בארץ כנען, הרחק מבית בתואל. יעקב נצרך לברוח לבית דודו, לבן הארמי, ובניו נאלצו לגדול בסביבת לבן ומשפחתו, שבנוסף להיותם עובדי גילולים היו עוינים למשפחת יעקב.² לאה, רחל ויעקב היו צריכים לעמול קשה מאוד כדי שבניהם ימשיכו בדרכם. על אף הקושי, יעקב הצליח לחנך את כל שנים עשר בניו ללכת בדרכי אבותיו, שלא כמו אברהם ויצחק שהצליחו להעביר את תורת אברהם במלואה רק לאחד מילדיהם. אבל, המריבות בין בני יעקב סיכנו מאוד את המשך קיומו של עם ישראל. יהודה, האח שסומן כמנהיג לדור הבא³ ירד מאת אחיו לאחר מכירת יוסף, עזב את משפחתו, התחתן עם כנענית וכמעט נטמע בין הגויים.

יוסף הורד למצרים ונמכר שם לעבד במטרה שזה יהיה סופו. למרות מצבו, התמיד יוסף לשמור על זהותו, כמו שרש"י אומר על הפסוק "וַיֵּרָא אֲדֹנָיו כִּי ה' אִתּוֹ" (בר' לט:ג): "ששם שמיים שגור בפיו". יוסף הלך בעקבות אביו יעקב ושמר על זהותו ה"יהודית" בארץ נוכרייה, בתנאים קשים של עבדות. אולי לכך התכוונו חז"ל⁴ באומרם, שכאשר ביקשה אשת פוטיפר לשכב עם יוסף, הוא ראה את דמות דיוקנו של יעקב אביו, וניצל מהחטא.

אבל יוסף עבר ניסיון קשה הרבה יותר. הוא הקים משפחה אחרי שנעשה משנה לפרעה מלך מצרים. הוא כבר לא היה עבד, אלא שליט על האימפריה המתקדמת בעולם. הוא קיבל שם מצרי, צפנת פענח, והתחתן עם אסנת, בתו של כהן און. יוסף היה נערץ, נשוי לבת הכומר הראשי, ומסובב בשיא התרבות החומרית והאילולית. אלו תנאים אידיאליים להתבוללות, ויוסף היה הראשון מצאצאי אברהם שהיה צריך להתמודד עם מצב כזה.

התורה מתארת את לידת אפרים ומנשה כך: "וּלְיוֹסֵף יְלָד שְׁנֵי בָנִים בְּטָרִם תְּבוּא שְׁנַת הָרָעַב אֲשֶׁר

2 רחל ולאה אומרות ליעקב (לא:טו): "הלוא נוכריות נחשבנו לך", וכמובן פירוש חז"ל על "ארמי אובד אבי".
 3 יהודה היה זה שהצעתו התקבלה במכירת יוסף; יעקב סמך רק על יהודה בירידת בנימין למצרים, ויהודה היה הדובר מול יוסף. ראו גם את פירושו של אברבנאל ל"ברכות" יעקב לשבטים.
 4 סוטה לו ע"ב.